

OLIJ TA'LIMDA DEFEKTOLOG KADRLAR TAYYORLASHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI

Babajanova Dildora Xusinbayevna.

+998938660784 dildora1084@gmail.com.

ALFRAGANUS UNIVERSITEY Defektologiya yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Karimova Zulfiya Abduraxmanovna

ALFRAGANUS UNIVERSITEY pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida defektolog kadrlar tayyorlashda duch kelinayotgan muammolar, mavjud tizimdagi kamchiliklar, ularni hal etish yo'llari va ilg'or tajribalar asosida taklif etilayotgan yechimlar yoritilgan. Shuningdek, kadrlar malakasiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar, amaliyot va nazariyaning uyg'unligi, raqamli pedagogika, inklyuziv ta'lim talablariga mos kadrlar tayyorlash masalalari tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *defektolog kadrlar, oliy ta'lim, maxsus pedagogika, kadrlar sifati, inklyuziv ta'lim, ta'lim standarti, amaliy tayyorgarlik, malaka oshirish*

Kirish

Zamonaviy jamiyatda ta'limning insonparvarlikka asoslangan inklyuziv modeli tobora ahamiyat kasb etib borayotgan bir paytda defektolog mutaxassislar tayyorlash masalasi har qachongidan dolzarb hisoblanadi. Chunki nogironligi bo'lgan, rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalar soni ortib borayotgan, ularga sifatli va moslashtirilgan ta'lim berish talab etilayotgan bugungi kunda, ushbu ehtiyojlarni qondira oladigan malakali kadrlar taqchilligi yaqqol sezilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida maxsus pedagogika yo'nalishidagi ta'lim sifatini oshirish, defektologlarning amaliy ko'nikmalarini kuchaytirish, xalqaro standartlarga mos metodikani joriy etish orqali mavjud muammolarni hal qilish mumkin. Biroq, hozirgi ta'lim tizimida bu borada hal etilishi lozim bo'lgan bir qator muammolar mavjud bo'lib, ularni aniqlash va tahlil qilish zarur. Oliy ta'limda defektolog kadrlar tayyorlash masalasi bugungi kunda nafaqat ta'lim tizimining ichki muammosi, balki jamiyatning ijtimoiy ehtiyojlariga javob beruvchi strategik yo'nalishdir. Chunki har bir maxsus ehtiyojli bola o'z rivojlanish imkoniyatlaridan to'liq foydalanishi, tengta'lim olishi va jamiyatda to'laqonli yashashi uchun malakali, bilimli va zamonaviy yondashuvga ega defektolog kadrlarning mavjudligi shart.

Kadrlar sifati va ularga bo'lgan ehtiyoj o'rtasidagi tafovut

Bugungi kundagi asosiy muammolardan biri — defektolog mutaxassislariga bo'lgan talab bilan ularning real tayyorlanish ko'rsatkichi o'rtasidagi nomutanosiblikdir. Davlat tomonidan inklyuziv ta'limni joriy qilish, barcha farzandlarga sifatli ta'lim berish siyosati kuch aygan bo'lsa-da, ushbu sohani yuritib oladigan pedagoglarning soni va sifati hanuz yetarli emas. O'quv dasturlari ba'zan bu ehtiyojlarga moslashtirilmagan, zamonaviy muammolarga javob bera olmayapti.

Ixtisosliklar yo‘nalishi va chuqurlashgan tayyorgarlik yetishmovchiligi

Defektologiya sohasining o‘zi turli yo‘nalishlardan iborat: oligofrenopedagogika, surdopedagogika, tiflopedagogika, logopediya, psixopedagogika va boshqalar. Ko‘pgina oliy o‘quv yurtlarida bular umumlashtirilgan holda o‘qitiladi, natijada hech biriga to‘liq ixtisoslashmagan mutaxassis yetishib chiqadi. Bu hol real amaliyotda dardmand bolalar bilan ishlashda samarani pasaytiradi. Shu sababli ixtisoslashgan, tor yo‘nalishda chuqurlashtirilgan modullar kiritilishi zarur.

Nazariyaga tayanib qolish — amaliy ko‘nikmalar yetishmasligi

Ko‘plab talabalarda oliy ta’limni bitirgan paytda real muassasalarda mustaqil ishlash, individual reja tuzish, metodik vositalar bilan ishlash ko‘nikmalari sust shakllangan bo‘ladi. O‘quv mashg‘ulotlarining katta qismi nazariy bo‘lib, talabalar ko‘pincha real amaliy holatlar bilan duch kelmaydi. Defektologiyada esa amaliyot asosiy o‘rinda turadi. Maxsus muassasalarda, nogironligi bo‘lgan bolalar markazlarida doimiy kuzatuv, tahlil va faol ishtirok asosida o‘rgatish — bu sohaga tayyorlangan mutaxassisning kasbiy yetukligiga olib keladi.

O‘qituvchi-professorlar tarkibi va ilmiy salohiyat

Defektologiya sohasida dars berayotgan pedagoglar ham har doim yetarli amaliy tajribaga ega emas. Ba’zida, dars berayotgan ustozlar zamonaviy diagnostik vositalarni bilmasligi, xorijiy tajribadan yiroq bo‘lishi, raqamli texnologiyalarni to‘liq o‘zlashtirmaganligi sababli, talabalar faqat eskicha bilimlarga ega bo‘ladi. Bu holat esa bozor talablari va real ish joylarining kutgan natijasi bilan mos kelmaydi.

Didaktik resurslar va texnik ta’minotning yetishmasligi

Ko‘plab oliy ta’lim muassasalarida maxsus pedagogika va defektologiyaga oid zamonaviy vositalar, trening materiallari, audio-vizual resurslar yetarli emas. Logopedik apparatlar, nutqni aniqlovchi texnologiyalar, interaktiv modellar, video darslar kabi resurslar mavjud bo‘lsa-da, ularning keng doirada qo‘llanilishi sust. Shu bois, ta’lim jarayoni zamonaviy, interaktiv, multimodal shaklga keltirilishi kerak.

Psixologik tayyorgarlik va etika

Defektologning psixologik barqarorligi va kasbiy etikasiga ham alohida e’tibor qaratilishi lozim. Bo‘lajak defektolog bolaning holatiga nisbatan nafaqat bilimli, balki sabrli, empatik, hissiy yetuk bo‘lishi kerak. Bunday xususiyatlar esa maxsus tayyorlangan modullar, psixologik treninglar orqali shakllanadi. Bugungi dasturlarda bu jihatlar yetarli darajada qamrab olinmagan.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatining sustligi

Oliy ta’limda defektologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar hajmi past. Ko‘plab talabalar kurs ishlari yoki bitiruv loyihalarini amaliyot bilan bog‘lamay, nazariy shaklda bajaradi. Holbuki, har bir kurs ishi real muammoga asoslangan bo‘lib, u amaliyotga tatbiq etilishi zarur. Ilmiy izlanishlar orqali yangi metodikalar, milliy korreksion dasturlar, raqamli vositalar ishlab chiqilishi kerak.

Xalqaro integratsiya va ilg‘or tajribalar bilan uyg‘unlashuv

Dunyo miqyosida defektologiya sohasida jadal o'zgarishlar yuz bermoqda. Neyropedagogika, neyrotexnologiyalar, AI asosidagi reabilitatsiya vositalari, AR/VR texnologiyalari bilan mustahkamlangan trening tizimlari kabi yondashuvlar rivojlanmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimi ham bu tendensiyalardan chetda qolmasligi, balki faol integratsiyani yo'lga qo'yishi lozim. Bunda xorijiy oliy o'quv yurtlari bilan qo'shma dasturlar, ikki tomonlama diplom tizimi, chet ellik mutaxassislarni jalb qilish orqali bu yo'ldagi to'siqlar yengiladi.

Bugungi kunda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida defektolog kadrlar tayyorlash bir necha oliy o'quv yurtlarida yo'lga qo'yilgan. Biroq bu sohadagi ta'lim jarayoni, kadrlar sifati, dastur mazmuni va amaliyotga tayyorgarlik darajasi hanuz to'laqonli va zamonaviy talablarga javob bermaydi. Eng asosiy muammolardan biri – amaliyot va nazariyaning uzviy bog'lanmaganligidir. Talabalar o'quv jarayonida nazariy bilimlarni egallashsa-da, real muassasalarda, ayniqsa, maxsus maktablar, reabilitatsiya markazlari yoki logopedik punktlardagi faoliyatga tayyorlanmayapti. Bu esa mutaxassisning haqiqiy kasbiy muhitda faoliyat yurita olish salohiyatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi.

Oliy ta'limda defektologik kasblarning ijtimoiy maqomi masalasi

Bugungi jamiyatda defektolog kasbiga bo'lgan munosabat ko'p hollarda past baholanadi. Afsuski, bu mutaxassislik ko'plab yoshlar uchun yetarlicha nufuzli yoki motivatsion yo'nalish hisoblanmaydi. Talabalar orasida defektologiya yo'nalishiga faqat boshqa variantlar mavjud bo'lmaganda kirish hollari uchraydi. Bu esa mutaxassislikni ongli tanlamagan, kasbga mehr bilan yondashmaydigan bitiruvchilar sonining ortishiga olib keladi. Shuning uchun ham defektolog kasbining ijtimoiy maqomini ko'tarish, uni targ'ib qilish, kasbiy faxrni shakllantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Defektologlarning jamiyatdagi rolini yorituvchi ommaviy axborot vositalari, bloglar, hujjatli filmlar, mahorat darslari orqali yosh avlodga bu kasbning jamiyat uchun nechog'lik zarurligini ko'rsatish muhimdir.

O'quv rejalarining milliy va mintaqaviy ehtiyojlarga mos kelmasligi

Ayni vaqtda ko'plab oliy o'quv yurtlarida qo'llanilayotgan defektologiya bo'yicha o'quv rejaları umumiy va sirtqi standartlarga asoslangan bo'lib, turli mintaqalardagi real ehtiyojlardan yiroqdir. Masalan, ayrim hududlarda nutq buzilishi keng tarqalgan bo'lsa, boshqa joylarda aqliy yoki eshitish nuqsonlari ustuvor bo'lishi mumkin. Demak, o'quv rejalar va o'quv mashg'ulotlar mintaqaviy ixtisoslashuv tamoyiliga asoslanishi, lokal ehtiyojlarga mos yo'naltirilishi lozim.

Shuningdek, ta'lim jarayoniga ilg'or xorijiy amaliyotlardan tashqari, milliy tajriba va o'zbek mentalitetiga mos yondashuvlar ham kiritilishi kerak. Defektologiya turkiy xalqlar, jumladan, o'zbek tilida so'zlovchi bolalarga xos individual o'ziga xosliklarini hisobga olgan holda o'rgatilishi lozim.

Ikkinchi muammo — o'quv dasturlarining eskirganligi. Ba'zi oliy ta'lim muassasalarida hanuzgacha an'anaviy, sovet davrida shakllangan defektologiya asoslariga tayanilgan o'quv materiallari qo'llaniladi. Shu bois, rivojlangan mamlakatlar tajribasi, neyropedagogika,

neyropsixologiya, zamonaviy diagnostika va rehabilitatsiya texnologiyalari yetarlicha o'qitilmaydi.

Yana bir muhim masala — ta'lim jarayonida individual yondashuvning yo'qligi. Har bir talaba bo'lajak defektolog sifatida turli yo'nalishlarga ixtisoslashishi kerak: masalan, eshitishda nuqsoni bor bolalar bilan, aqliy rivojlanishida orqada qolgan bolalar bilan, nutqiy buzilishlarga ega bolalar bilan ishlash. Biroq hozirda ko'plab o'quv dasturlari umumlashtirilgan bo'lib, bu yondashuv talabalarning chuqurlashgan bilim egallashiga to'sqinlik qiladi.

O'qituvchilar malakasi va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalari ham ba'zi holatlarda yetarli emas. Defektolog kadrlarni tayyorlashda raqamli platformalardan foydalanish, logopedik simulyatorlar, interaktiv mashqlar, maxsus o'quv dasturlarini qo'llash hali keng tatbiq etilmagan.

Bundan tashqari, xalqaro hamkorlik yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan. Bu esa xorij tajribasini, ilg'or ilmiy-innovatsion g'oyalarni o'quv jarayoniga kiritishda to'siq bo'lmoqda. Masalan, Finlyandiya, Germaniya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda defektolog kadrlar tayyorlashda o'qitish-modellashtirish, virtual stsenariylar asosida muammoli vaziyatlarni hal qilish kabi yondashuvlar samarali qo'llaniladi.

Muammolar yechimlari sifatida quyidagi yo'nalishlarni taklif etish mumkin:

- Amaliyotga yo'naltirilgan, real ish sharoitida mashg'ulotlar tashkil qilish va pedagogik amaliyotni kuchaytirish
- O'quv dasturlarini zamonaviy metodika, texnologiyalar va xalqaro tajribalar asosida yangilash
- Neyropedagogika, kognitiv psixologiya, logopediyada yangi yondashuvlar bo'yicha maxsus modullar kiritish
- O'qituvchilar malakasini oshirish uchun qisqa muddatli stajirovkalar, onlayn kurslar, vebinarlar tashkil etish
- Xalqaro universitetlar bilan hamkorlikda qo'shma dasturlar yaratish, tajriba almashinuvini yo'lga qo'yish
- Defektolog mutaxassislar uchun doimiy kasbiy rivojlanish platformalari — masalan, onlayn resurslar, ochiq ma'ruza bazalari, interaktiv treninglar orqali uzluksiz ta'limni ta'minlash

Xulosa

Oliy ta'lim muassasalarida defektolog kadrlar tayyorlashda tizimli yondashuv, yangilangan o'quv dasturlari, zamonaviy texnologiyalar va amaliy tayyorgarlik yetishmasligi mavjud muammolarning asosiy sabablaridandir. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun ta'lim mazmunini tubdan takomillashtirish, malaka oshirish tizimini isloh qilish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Zero, defektolog mutaxassislar nafaqat bolalar, balki jamiyatning har bir a'zosi uchun teng imkoniyatlar yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash”ga oid qarorlari
2. Maxsus pedagogika: darslik. T.: O‘qituvchi nashriyoti
3. X. Jo‘rayev. “Logopediya asoslari” – Toshkent, 2022
4. Vygotskiy L. S. “Defektologiya psixologiyasi asoslari”
5. UNESCO. Inclusive Education Guidelines
6. International Association of Special Education (www.iase.org)
7. Finnish National Agency for Education – Special Needs Teacher Training Materials